

RAPPORT FRÅN RIKSANTIKVARIEÄMBETET,
ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN (UV)

UV Öst Rapport 2009:38
Arkeologisk utredning

Händelö gård

RAÄ 85:1, Händelö 2:1
Norrköpings stad och kommun
Östergötland

Dnr 421-1386-2009

Annica Ramström

RAPPORT FRÅN RIKSANTIKVARIEÄMBETET,
ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN (UV)

UV Öst Rapport 2009:38
Arkeologisk utredning

Händelö gård

RAÄ 85:1, Händelö 2:1
Norrköpings stad och kommun
Östergötland

Dnr 421-1386-2009

Annica Ramström

Omslagsbild Händelö gårds corps-de-logi och flygelbyggnad. Foto Helmut Bergold.

Produktion/grafisk form Britt Lundberg

Grafik Lars Östlin

Foto Helmut Bergold, Annica Ramström

Utskrift UV Öst, Linköping 2009

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3

UV Öst Rapport 2009:38

ISSN 1404-0875

RIKSANTIKVARIÉÄMBETET,
ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN (UV)

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel 010-480 81 40

Fax 010-480 81 73

uvost@raa.se

www.arkeologiuv.se

Innehåll

5	Sammanfattning
5	Bakgrund
5	Syfte
6	Metod
6	Händelö gårds kulturmiljö igår och idag
7	Det medeltida Händelö gård utifrån det skriftliga källmaterialet
9	Resultat från utredningsgrävningen
11	Område A
13	Område B
14	Område C
14	Område D
14	Område E
14	Område F
14	Område G
14	Område H
15	Område I
15	Område J
16	Referenser
16	Administrativa uppgifter
17	Bilaga 1. Områdesbeskrivningar
20	Bilaga 2. Schakttabell
22	Bilaga 3. Anläggningstabell
23	Bilaga 4. Fyndlista
24	Bilaga 5. Ägolängd
31	Bilaga 6. Schaktplaner

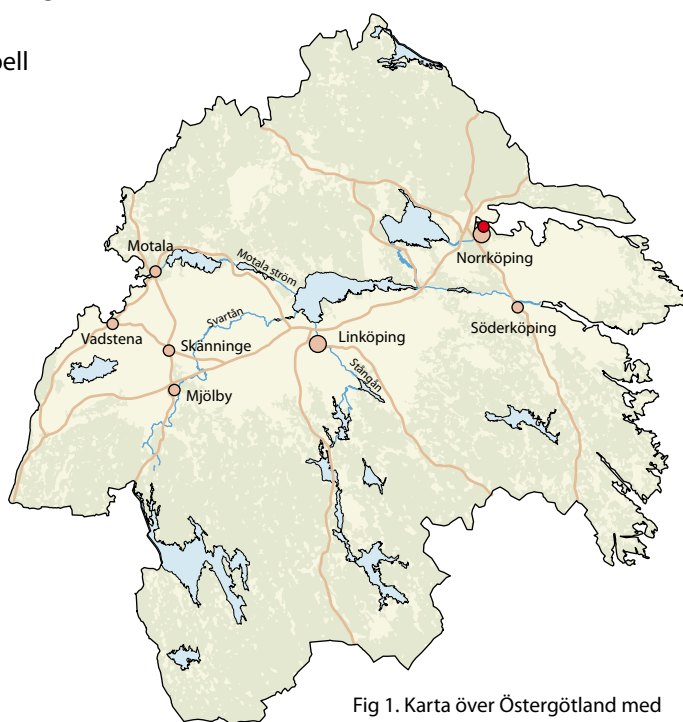

Fig 1. Karta över Östergötland med utredningsområdets läge markerat.

4 Händelö gård

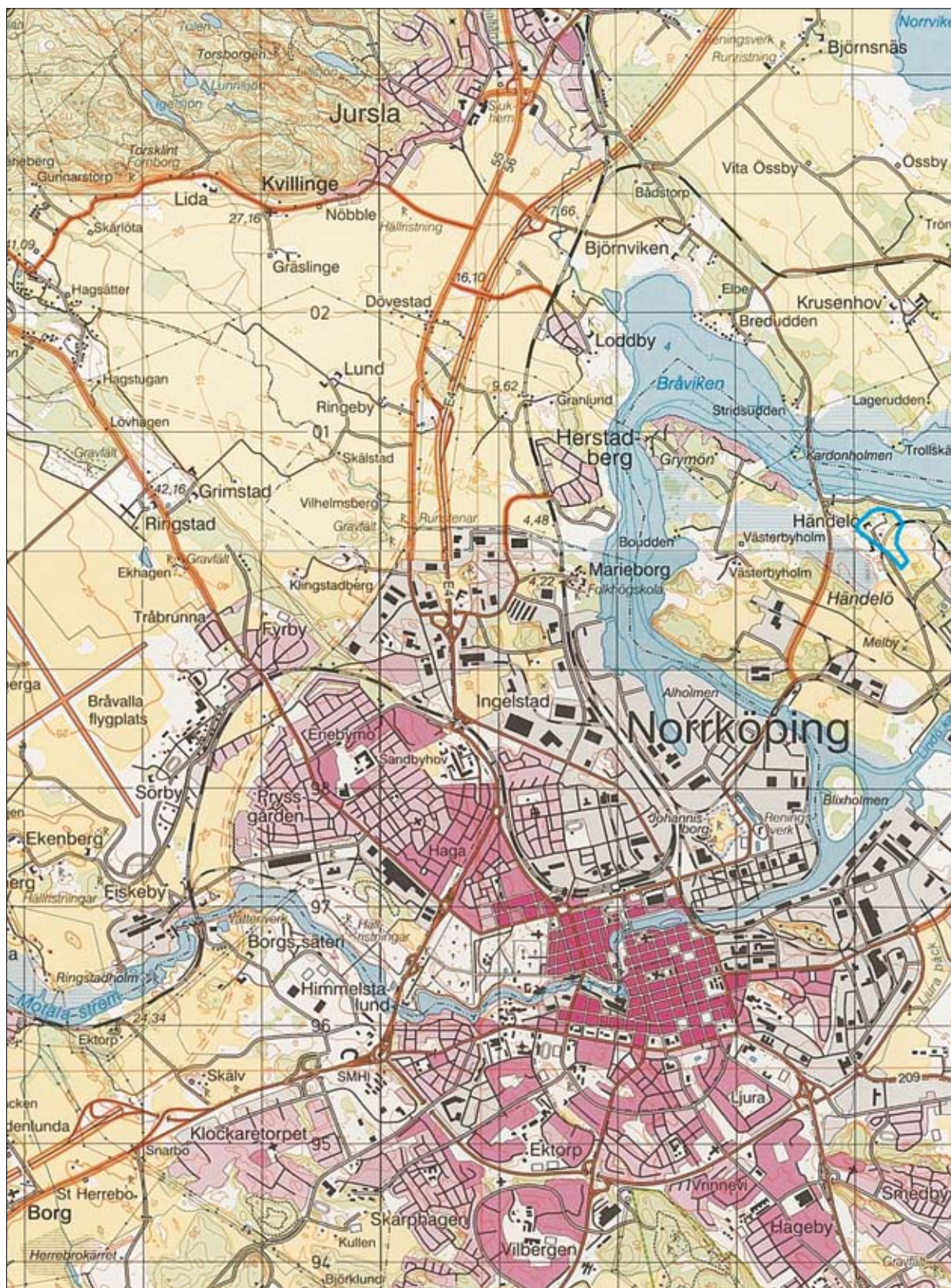

Fig 2. Utsnitt ur analoga Topografiska kartan med utredningsrådets yttre gräns markerad. Skala: 1:50 000.

Arkeologisk utredning

Händelö gård

Sammanfattning

Vid den arkeologiska utredningen inom fastigheten Händelö 2:1 har resterna efter bebyggelselämningar och kulturlager, som alla utgör fornlämning, framkommit. Bebyggelselämningarna utgörs av syllstensraderna till två byggnader samt en husgrund med källare, det vill säga tre byggnader inalles. De kulturlager som framkom kunde dateras till 1600- och 1700-talet.

Bakgrund

Med anledning av att Norrköpings kommun, Tekniska kontoret, arbetar med nya detaljplaner inför planerad exploatering inom delar av Malmölandet och Händelö har Riksantikvarieämbetet, UV Öst, gjort en arkeologisk utredning etapp 2 inom fastigheten Händelö 2:1, Norrköpings stad och kommun. Det aktuella området ligger öster om centrala Norrköping, längst in i Bråviken, på ön Händelö. Dagens Händelö domineras av ett antal industrianläggningar samt Pampushamnen. Fastigheten Händelö 2:1 kommer fortsättningsvis i texten att betecknas Händelö gård.

Utredningen har gjorts i två etapper. Etapp 1, som omfattar kart- och arkivstudier samt fältinventering, gjordes under sensommaren 2008 av Arkeologikonsult AB. Etapp 2, som består av utredningsgrävning och kompletterande arkiv- och kartstudier, gjordes under sommaren 2009. Utredningsområdet är cirka 105 000 m² stort och består av delar av inägomarken samt gårdstomten till Händelö gård, RAÄ 85:1.

Syfte

Syftet med den arkeologiska utredningen etapp 2 var att närmare fastställa eventuella, idag ej synliga, fornlämningar inom området för detaljplanen. Inga fornlämningar skulle tas bort i detta skede. Eventuella nya lämningar skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras.

Metod

Utredningen har omfattat tre huvudmoment; arkivstudier, en kort fältinventering samt sökschaktsgrävning.

Arkivstudierna har omfattat en genomgång av fornminnesregistret (FMIS), Statens historiska museum (SHM), Riksarkivet – Svenskt diplomatarium (SD), privata släkt-databaser samt Lantmäteriet vad gäller äldre kartmaterial. Där så har varit möjligt har digitalt material hämtats hem från Internet.

Vid fältinventeringen, som omfattade 1 dag, har det berörda undersökningsområdet besiktigats och en okulär bedömning gjorts.

Vid utredningsgrävningen, som omfattade 4 dagar, grävdes sökschakt med maskin, i huvudsak en skopbredd och med varierande längd, där vegetationssiktet avlägsnades för att sedan gräva skiktvis ned till anläggningar eller fyndförande lager. Om fyndförande lager eller anläggningar av antikvariskt värde påträffades avbröts schaktningen. Schakt och lämningar beskrevs och mättes in med GPS. Miljön har dokumenterats med digitala fotografier. Samtliga dateringar är föremålsdateringar.

Händelö gårds kulturmiljö igår och idag

Händelö gårds närområde präglas idag av storskalig industri med till den knuten infrastruktur i form av framför allt vägar. Trots detta är gården ändå omgiven av ett vackert landskap av ekbackar, åkermark och gammal hagmark. Utredningsområdet präglas av en bedagad skönhet som karaktäriseras av en igenväxande engelsk park och fruktträdgård. Till miljön hör ett byggnadsbestånd som består av ett corps-de-logi, en flygelbyggnad, en stallbyggnad, en villa, en trädgårdsmästarebostad, ett vagnslider/redskapsbod och ett spannmålsmagasin samt ett antal mindre byggnader.

Den kulturmiljö som möter oss idag vid Händelö gård är en miljö som härrör från mitten av 1800-talet även om det, precis som på alla platser som varit bebodda länge, finns äldre inslag. De två element som bidrar till 1800-tals-känslan är huvudbyggnaden och den engelska parken. Huvudbyggnaden uppfördes åren 1850–53 på samma plats som en äldre byggnad som uppfördes efter rysshärjningarna 1719, då mangården brändes ner. Engelska parker var ett förhärskande stilideal på slott och säterier från 1700-talets senare del och in på 1800-talet. Sveriges första engelska park anlades på Tyresö slott utanför Stockholm på 1770-talet. Parken som idag är vildvuxen kan dock skönjas och med hjälp av det äldre kartmaterialet ser man att den anlades väster och framför allt norr om mangårdsbyggnaden. Bygganden är belägen på en av de högre nivåerna inom utredningsområdet med ett dominerande läge ut mot vattnet, vilket är ett äldre ideal som går tillbaka till 1600-talets vision om ett bra bebyggelseläge för ett säteris mangårdsbyggnad. Bebyggelseläget stämmer också med det läge som återfinns på Händelö gårds äldsta karta från 1685, det vill säga ett tiotal år före branden 1719.

Höger om infarten till gårdens trädgård på en svag förhöjning ligger två äldre byggnader, trädgårdsmästarebostaden från 1700-talets början och spannmålsmagasinet, som saknar datering. Dessa byggnader har antingen byggts upp strax efter rysshärjningarna och fått vara kvar utan omfattande förändringar alternativt så klarade sig byggnaderna från branden.

Vad gäller fruktträdgården så finns den markerad från 1685 års karta och framåt. Stora fruktträdgårdar är vanligt förekommande på säterier och gårdar från 1600-talet.

Frukten odlades dels för husbehov men även för att säljas. Frukträdgården som är belägen öster och sydöst om huvudbyggnaden verkar ha utökats något efter 1700-talets slut. De fruktträd som fanns här i början av 1900-talet dominerades av äppel- och päronträd men det fanns även några plommon- och körsbärsträd.

Den mesta märkbara förändringen mellan dagens och gårdagens kulturmiljö på Händelö är antalet ekonomibygnader och dess placering. Dagens ”stallbyggnad” är uppförd 1912–1913 och kan knytas samman med ett storskaligt produktionslandskap. Förutom stallbyggnaden fanns en större ekonomibygnad öster om fruktträdgården. De äldre ekonomibygnaderna som är avbildade på 1685 års karta och framåt var byggda som slutna fyrkant. Möjligen kan de ha varit placerade något sydöst om nuvarande stallbyggnad.

Sammanfattningsvis så kan, vid en okulär besiktning, inga äldre strukturer än fruktträdgården och bebyggelseområdet för mangårdsbyggnaden skönjas. Eventuella äldre lämningar inom undersökningsområdet är inte synliga ovan mark. Dagens bebyggelseområde är ett läge som stämmer väl överens med de stilideal som rådde under 1600- och 1700-talet.

Det medeltida Händelö gård utifrån det skriftliga källmaterialet

I det skriftliga källmaterialet som härrör främst från svenskt diplomatium, 39 brev, och från olika släktdatabaser, står det klart att det under högmedeltid fanns en gård benämnd Händelö. Händelö omnämns första gången i ett gåvobrev som Ingegerd Svantepolksdotter utfärdar år 1322 på gården. Detta är ett viktigt brev ur två aspekter som tillsammans sätter in den högmedeltida gården Händelö i ett historiskt sammanhang. Det första är att någon skriver sig till gården. Det betyder att personen i fråga var bosatt på gården och att gården med stor sannolikhet var ett säteri och därmed åtnjöt skattefrihet. Det andra, vilket ytterligare stödjer teorin om ett säteri, är att personen i fråga som skriver sig till gården hör till det absoluta högfrälset. Ingegerd Svantepolksdotter är dotter till riksrådet och lagmannen för Östergötland, Svantepolk Knutsson. I det skriftliga källmaterial som finns bevarat går det inte att utröna hur gården kommer i hennes ägo, möjligen är den en del av ett tidigare furstligt gods innehav, se bilaga 5.

Genom arv bevaras gården inom det svenska högfrälset fram till slutet av 1700-talet då den köps av brukspatronen Christian Eberstein.

Det är känt att gården år 1598 skövlades helt i samband med striderna mellan hertig Karl (sedermera kung Karl IX) och Sigismund. Vid den här tiden ägdes gården av Sten Banér som sedermera avrättades i Linköpings blodbad år 1600, då han varit lojal med och stridit på kung Sigismunds sida. Han ligger begravd i den så kallade Händelögraven i S:t Johannes gamla kyrka i Norrköping. I denna grav ligger också den kände fältherren Johan Lilliehöök som innehade gården på 1600-talet.

I samband med rysshärjningarna i och omkring Norrköping 1719 brändes gården ned, den byggdes dock upp igen av familjen Sperling som ägde gården vid den här tiden.

Den äldsta kartan över Händelö är en arealavmätning från 1685 (Lantmäterimyndighets arkiv 05-NKG-6). Den visar i huvudsak produktionsmarkens disposition vid tillfället. I Lantmäteristyrelsens arkiv, akt D163-14:1, finns ytterligare en äldre, odaterad karta. Kartan är upprättad under Carl Georg Sperlings (1696–1789) tid. Med stor sannolikhet är den upprättad efter rysshärjningar och en grov datering är 1750-tal eller senare. Även här är det produktionsmarken som står i fokus.

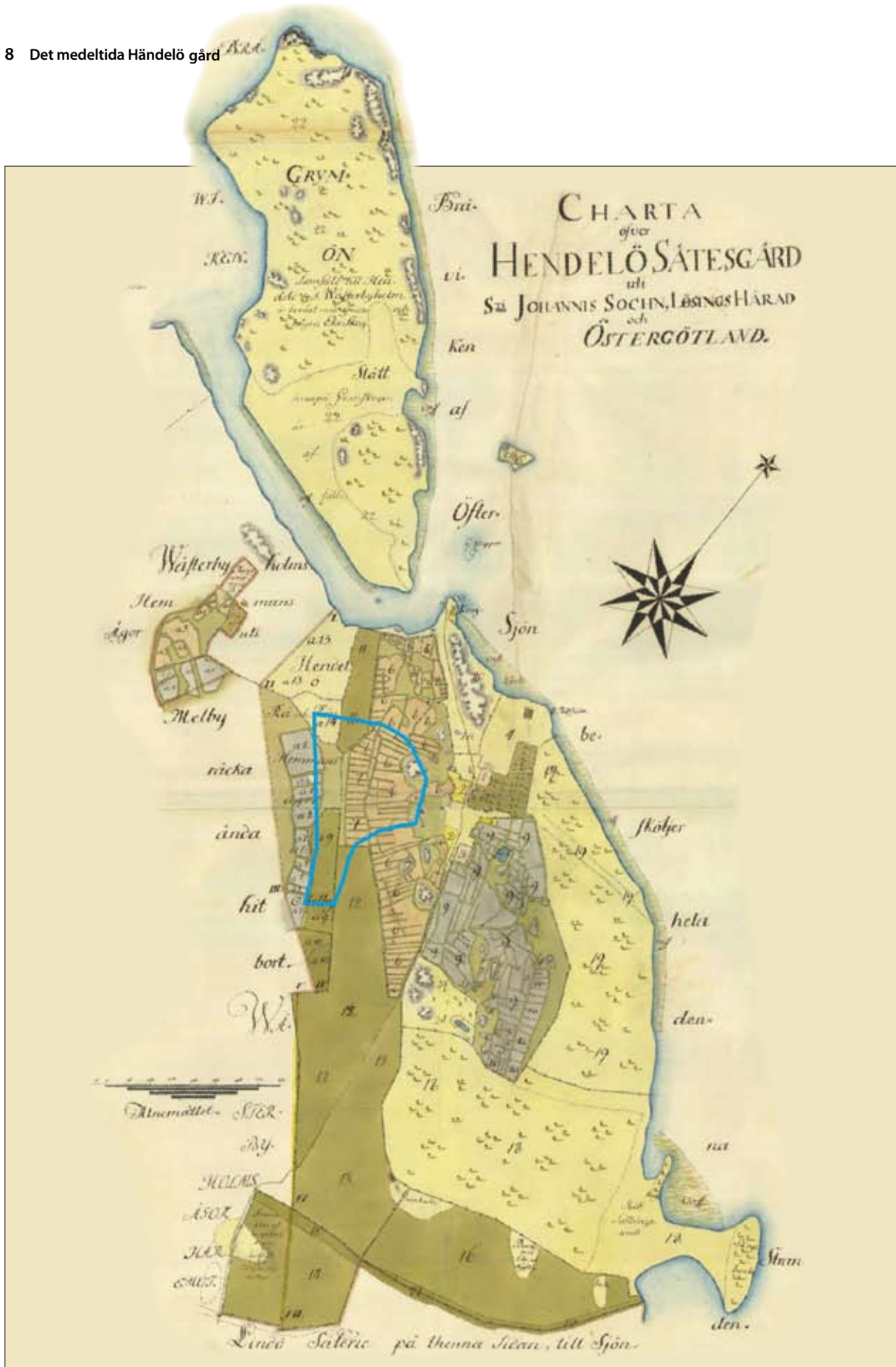

Fig 3. 1700-tals karta över Händelö Sätessgård med utredningsområdet markerat.

Fig 4. Utredningsområdet var delvis bevuxet med högt gräs och sly vid undersökningstillfället.
FOTO HELMUT BERGOLD.

Att använda ett historiskt kartmaterial är alltid förknippat med en stark källkritisk aspekt. Stora delar av kartmaterialet är framtaget av taxeringsskäl av myndigheterna, från de tidiga geometriska jordeböckerna och framåt. Det som står i centrum är produktionsmarken – det man skattar för. Bebyggelse är av mindre intresse i de här sammanhangen eftersom taxeringen, något förenklad, inte låg på husen utan marken. Av den anledningen är det svårt att veta om lantmätaren har använt sig av schabloner, vilket var vanligt, eller av ett faktiskt hus bestånd och ett faktiskt utseende. För att detta ska kunna utrönas måste en jämförelse av lantmätarens samtliga arbeten göras, detta har inte gjorts inom ramen för den här undersökningen. När det gäller ett kartmaterial måste alltid frågan ställas om detta avbildar en faktisk verklighet eller om det avbildar ett ideal eller en tänkt anläggning som aldrig uppförs.

Resultat från utredningsgrävningen

Resultatet från utredning kommer att presenteras i en löpande text som inleds med en översikt för att sedan gå in i detalj på de olika områden som finns beskrivna i bilaga 1.

Utredningsområdet ligger inom Händelö gårds inägomark inklusive hustomt och omgivande trädgårdar. Vid undersökningstillfället var delar av undersökningsområdet bevuxet med kraftig vegetation vilket begränsade siktlinjer och orienteringsförmåga. Detta gäller för delar av område A, hela området C, delar av område D samt delar av område J, som delvis var bevuxet med ogenomträngliga slånbarssnår, sly samt gräs som var upp till 1,3 meter högt.

Inom undersökningsområde drogs 39 stycken schakt om 208 löpmeter, vilka dokumenterades. Utöver detta drogs ett antal schakt inom område F som inte dokumenterades, se beskrivning bilaga 1 samt nedan område F.

Lämningar av arkeologiskt intresse som inte är synliga ovan mark framkom inom område A och B och då i form av bebyggelselämningar samt kulturlager.

10 Resultat från utredningsgrävningen

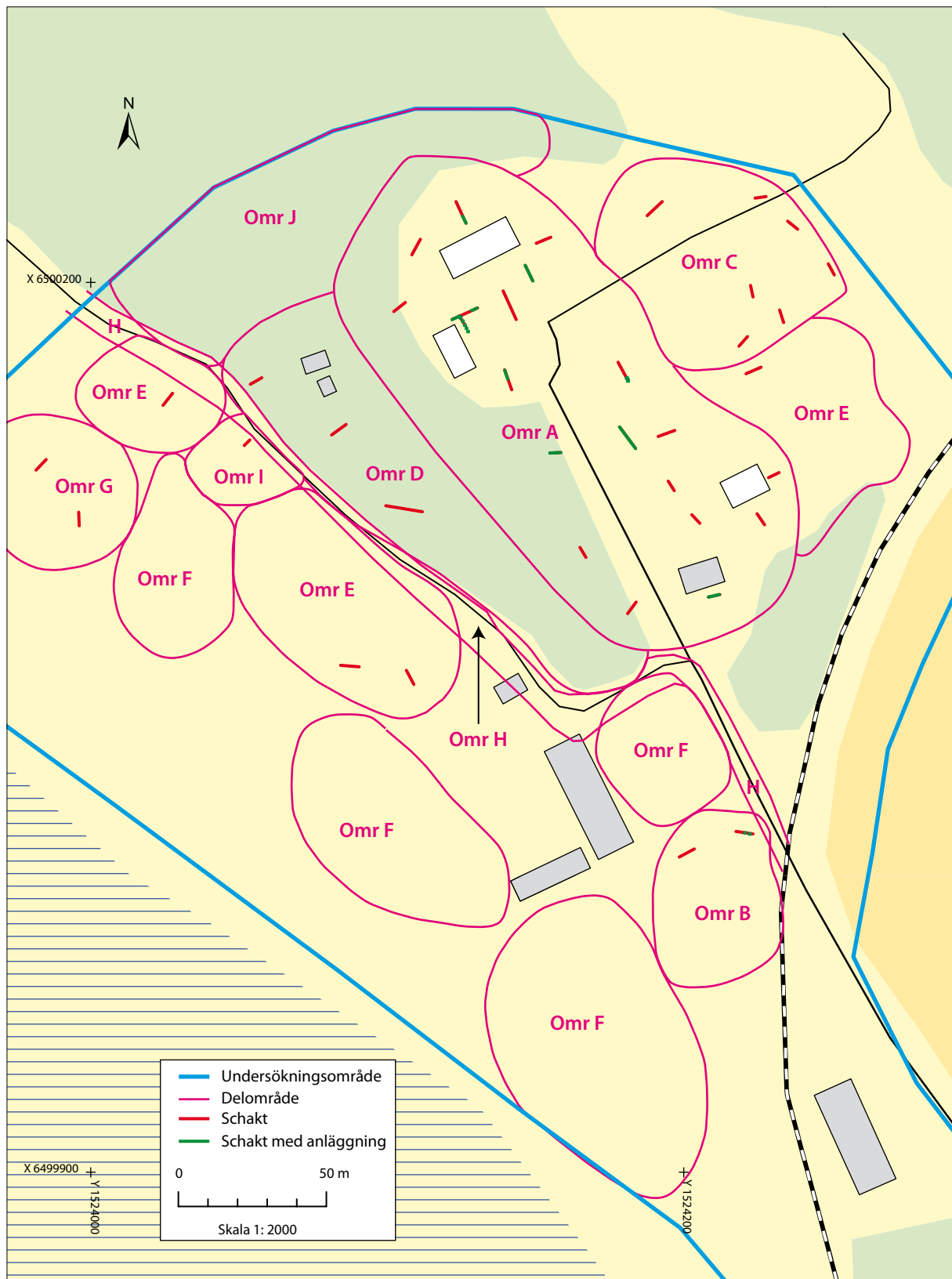

Fig 5. Utdrag ur digitala Fastighetskartan. Utredningsområdet delades in i område A–J, se bilaga 1 för områdesbeskrivningar. Skala 1:2000.

Område A

Utredningsgrävningen inom område A visar att topografin förändrats kraftigt i samband med byggandet av mangårdsbyggnaden på 1850-talet, men även senare. Gårdstomten har varit smalare i öst-västlig riktning och är utfylld norr om huvudbyggnaden samt i den östra delen. Utfyllnaderna mot öster består av jord och ett mycket fragmenterat byggsjäll. Fyllnadsmassorna har skapat en markhöjning på ca 0,5–1,5 meter och verkar vara gjord i samband med byggandet av huvudbyggnaden på 1850-talet för att plana ut och för att anlägga trädgården framför huvudbyggnaden. Den kan också ha gjorts i syfte att förstärka huvudbyggnadens läge då den inte är placerade på områdets högsta punkt och på så sätt nivellera området mellan tomtens högsta punkt och byggnaden för att inte högsta punkten ska vara för dominant.

I öster finns en modern infiltrationsanläggning som upptar delar av fruktträdgården. Den visuella upplevelsen är inte densamma idag som den var under tidigare århundraden på grund av de topografiska förändringarna. Norr om huvudbyggnaden finns ett kulturlager som övergår i bergkross och en kraftig utfyllnad mot norr. Huvudbyggnaden var redan uppförd när denna utfyllnad gjordes. Denna hypotes förstärks av avsaknaden av trädgård bakom huset som också saknar en utgång till detta parti. Innan utfyllnaden gjordes fanns en sluttning som till skillnad mot idag har haft en mjukare linje i landskapet än dagens kraftiga brant.

Den västra delen av tomten har inte genomgått någon markberedning eller fyllts ut i samband med byggnationen på 1850-talet eller senare.

På gräsmattan framför huvudbyggnaden drogs sex stycken schakt och i fyra av dessa återfanns arkeologiska lämningar och fynd. De arkeologiska lämningarna bestod av kulturlager samt syllstensrader till två byggnader. I samtliga fall utom ett framkom de arkeologiska lämningar direkt under grästorven. Syllstensraderna är belägna i schakt 202, 203 och 222. I schakt 222 hittades syllstenarna, som delvis består av två parallella rader, på ett djup av cirka 0,3 meter.

Fig 6. Syllstensraden, i schakt 222, den löper i nordsydlig riktning och är delvis dubbel.

FOTO ANNICA RAMSTRÖM.

Kulturlager återfanns framför huvudbyggnaden, framför och norr om flygeln samt på gränsen mellan gräsmattan och allén. Då kulturlagren var fyndförande kunde samtliga dateras till 1600- och 1700-talet. I schaktet framför huvudbyggnaden hittades ett sigill/plomb med Norrköpings stads hallstämpel från 1777. Hallstämplar är en kvalitetsstämpel som återfinns på möbler men förekommer som sigill/plomber på tygbalar och stofftapeter. Värt att notera är den totala avsaknaden av modernt material i samtliga dessa schakt.

Det topografiskt högsta partiet inom område A är den förhöjning där spannmålsmagasinet och delvis trädgårdsmästarebostaden är belägen. Vid fältinventeringen kunde det konstateras att ur arkeologisk synvinkel var detta den mest intressanta platsen för en eventuell äldre bebyggelse. På förhöjningen och dess svaga östsluttning drogs sammanlagt sju schakt. Två av dessa innehöll arkeologiska lämningar, det ena låg ganska mitt på förhöjningen och det andra i anslutning till sädesmagasinet.

Schaktet i mitten innehöll resterna efter en husgrund med källare i den norra delen och i den södra delen ett kraftigt brandlager som slöt an till husgrunden. Huset som delvis hade stående väggar, var byggt av natursten och tegel. Källarrummet var fyllt med rivningsmassor i form av tegel och kalkbruk samt natursten. Inga daterande fynd återfanns vare sig i husgrunden eller i brandlagret. I detta skede gick det heller inte att klargöra vilken sorts byggnad som brunnit. Möjligen skulle det kunna röra sig om den gård som blev nedbränd vid rysshärjningarna 1719 men det kan lika gärna röra sig om en kraftig brand tidigare än så. Uppenbarlig har platsen inte röjts för nybyggnation efter branden utan en ny byggningsplats har valts.

I det schakt som togs upp söder om sädesmagasinet återfanns ett mäktigt, ca 0,8 meter tjockt, rivningslager som främst bestod av tegel.

Fig 7. Detalj av den stående väggen till byggnaden A236 i schakt 234:s östra schaktvägg. Väggen var byggd i tegel och natursten. FOTO HELMUT BERGOLD.

I de två schakt som togs upp invid trädgårdsmästarebostaden som är daterad till 1700-talets början eller tidigare återfanns ingenting av arkeologiskt intresse. Detta är anmärkningsvärt eftersom 1600–1700-talet är en period som i alla sammanhang, så väl i stadsmiljöer som backstugumiljöer avsätter stora mängder fynd, vilket i sin tur hänger samman med det ökade utbudet och tillgänglighet på varor under perioden. Trots avsaknaden av kulturlager och fynd är platsen ändå av arkeologiskt intresse på grund av sin tidiga byggnads-historiska datering. Möjligen skulle avsaknaden av fynd och lager kunna hänga samman med en välutvecklad strategi för renhållning kring bostaden eller att schakten har hamnat på ytor som av olika anledningar inte ingått i det dagliga rörelsemönstret som avsätter spår, det skulle till exempel kunna vara ytor för blomsterbäddar eller annan odling.

I allén drogs tre stycken schakt och här kunde det konstateras att förhöjningen med magasinet och trädgårdsmästarebostaden öster om allén delvis har grävts bort vid anläggandet av den östra trädraden. Förhöjningen har haft en mjukare sluttning mot väster i stället för den skarpt grävda kant som finns idag. I det nordligaste schaktet i allén återfanns en stenpackning som möjligen skulle kunna utgöra resterna efter en delvis stenlagd väg.

Område B

Område B är det förmodade läget för de i en fyrkant kringbyggda ekonomibyggnaderna som återfinns i det äldre kartmaterialet från 1600- och 1700-talet. Platsen för dessa byggnader är svår att lokalisera idag på grund av de förändringar som skett i samband med att vägen till Händelö gård anlades samt framdragningen av järnvägen som löper genom undersökningsområdet. Byggnaderna har med stor sannolikhet legat i området där vägen och järnvägen möts. Den ursprungliga topografin är svår åtkomlig på

Fig 8. Hörnstenen som ingått i någon av ekonomibyggnaderna i område B.

FOTO HELMUT BERGOLD.

grund av kraftiga släntningar för både väg och järnväg. I det västra hörnet på den gemensamma slänten för väg och järnväg finns en större sten, 0,8–1,0 meter i diameter som tolkas som hörnstenen till en av ekonomibyggnadernas grunder. I anslutning till stenen drogs ett schakt och i schaktet återfanns ytterligare syllstenar. Eftersom området är kraftigt förändrat av väg och järnväg är resterna efter ekonomibyggnaderna förmodat fragmentariska. Byggnaderna är dock viktiga för förståelse av Händelö som produktionsplats.

Område C

Frukträdgården på Händelö är belagd i det äldre kartmaterialet från 1700-talet fram till dagens kartor. På många av kartorna framstår trädgården som anlagd med gångar som bildar ett stilistiskt rutnätsmönster. Vid utredningar av andra frukträdgårdar har dessa gångar kommit i dagen till exempel utanför Västerås och utanför Mariefred. Inga spår efter liknande stenkantade gångar kunde beläggas vid Händelö.

Område D

Området utgörs av odlingslotterna väster om och nedanför hustomten. I området fanns åtminstone en göl invid två av de mindre uthusen som är belägna här. Odlingslotterna har enligt kartmaterialet från 1700-talet använts för odling av köksväxter samt kål och humle. Någon av lotterna kan även ha använts som beteshage. De fynd som gjordes i schakten kunde utslutande dateras till sent 1800-tal och 1900-tal.

Område E

Dessa fyra ytor utgörs idag av igenväxt åkermark. I de schakt som drogs inom dessa ytor fanns inget som tydde på något annat användningsområde än som åkermark. Inom ytorerna kan det ha funnits byggnader i form av hölador.

Område F

De tre ytorerna som betecknas F utgörs av berg i dagen. Det rör sig dels om berg som är synliga och dels om berg med en tunn grässväl ovanpå. Inom dessa ytor drogs ett antal schakt som inte dokumenterades utan istället avgränsades dessa ytor med hjälp av sökschakt. Ytorerna saknar byggnation och kulturlager.

Område G

Ett större område med moderna dumpmassor som förmodligen härrör från byggandet av Händelöleden. Massornas mängd och kompaktitet gjorde det omöjligt att konstatera om det finns eventuella lämningar under desamma.

Område H

Den grusväg som löper i nordsydlig riktning från stallbyggnaden och norr mot Bråviken sammanfaller inte med kartmaterialet från 1750 och tidigare. När denna omlokalisering skett går utifrån den arkeologiska utredningen inte att fastställa. Den äldre stigen som löper i eller nedanför den västra trädraden går idag att skönja på flygfotografier men var ej synlig i terrängen vid undersökningstillfället.

Område I

Grundplattan till ett mindre hus där området omkring har använts som dumpplats för skräp. Terrängen i området begränsade möjligheterna att dra sökschakt. Ett schakt drogs norr om grunden, endast modernt fyndmaterial hittades.

Område J

Den engelska parken är så igenväxt med sly och buskage att det inte var görligt att försöka dra några schakt i västra delen av området, skadorna på vegetationen hade blivit för stora. Områdets västra delar var trots det varma vädret förvånansvärt sankt. Området bedömdes inte vara intressant ur arkeologisk synvinkel.

De arkeologiska utredningsgrävningarna visar att det framför allt inom område A finns lämningar efter tidigare aktiviteter och bebyggelse över stora delar av ytan. I det här skedet har rester efter minst tre byggnader och fyndförande kulturlager kunnat påvisas inom område A. I flertalet fall har lämningarna kommit i dagen direkt under grästorven. Även inom område B har rester efter bebyggelse kunnat konstateras. Lämningarna i område B bedöms vara mer fragmentariska än i område A. Inom övriga områden har sökschaktsgrävningen inte resulterat i arkeologiska observationer.

Fig 9. Stigen som leder från dagens ekonomibyggnader och till platsen där Händelö Krog tidigare låg.

FOTO HELMUT BERGOLD.

Referenser

Essen, E. & Ramström, A. 2005. Historisk landskapsanalys. Norrortsledens landskap. Hur området kring Norrortsleden sett ut under olika tidsperioder. Norrortsleden. Uppland, Fresta och Täby socknar. UV Mitt rapport 2005:23.

Händelö Gård fd S:t Johannes socken, Norrköpings kommun, kulturhistorisk utredning. Stadsbyggnadskontoret i Norrköping 20080901, reviderad 081110. GKAK, Monika Jernelius Arkitekt KTH/KKH.

Lindwall, L. 2008. Malmölandet och Händelö. Kville och S:t Johannes socknar, Norrköpings kommun, Östergötland. Rapporter från Arkeologikonsult 2008:2222.

Miljökonsekvensbeskrivning tillhörande detaljplan för del av fastigheten Händelö 2:1 (Händelö gård med närområde) inom Händelö i Norrköpings kommun. Samrådshandling 2009-02-13.

Planbeskrivning tillhörande detaljplan för del av fastigheten Händelö 2:1 (Händelö gård med närområde) inom Händelö i Norrköpings kommun. Samrådshandling, Stadsbyggnadskontoret, fysisk planering den 13 februari 2009.

Ternström, C. 2003. Arkeologisk utredning etapp1. Händelö, f d S:t Johannes socken, Norrköpings stad och kommun. Östergötlands län. Rapport 78:2003, Östergötlands länsmuseum.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 421-1386-2009.

Länsstyrelsens dnr: 431-4984-09.

Projektnummer: 11309.

Rapportnummer: 2009:38.

Undersökningstid i fält: 30/6–3/8 2009.

Projektgrupp: Annica Ramström och Helmut Bergold.

Exploateringsyta: Ca 105 000 kvm.

Undersökt yta: 208 löpmeter.

Läge: Ekonomiska kartan 8G 9e och 9G 0e

Koordinatsystem: RT 90, 2,5 gon V.

Koordinater för utredningsytans sydvästra hörn: X6499761, Y1524300.

Höjdsystem: –

Arkiv: Dokumentationshandlingar som förvaras i Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), RAÄ, Stockholm.

Fynd: Fynd med Fnr 1–16 förvaras på UV Öst i väntan på fyndfördelning.

Bilaga 1. Områdesbeskrivningar

Område A – Bebyggelseläge

Status: Fornlämning.

Beskrivning: Hela området är beläget på en markerad moränås som i norr övergår i en kraftig sluttning medan den avslutas av mjukare sluttningar i söder, öster och väster. På moränåsens krön mot dess avslutning i norr står en mangårdsbyggnad med en flygel i väster. Området framför mangårdsbyggnaden består av en gräsmatta. I en rät linje från söder mot mangårdsbyggnadens mitt löper en lövträdsallé. I områdets sydöstra del finns en markerad förhöjning som idag består av kraftig, på sina håll nästan manshög vegetation. På förhöjningen finns en magasinsbyggnad och en trädgårdsmästarbostad. Förutom dessa två byggnader finns även en välmarkerad husgrund belägen framför magasinsbyggnaden. På grund av den massiva vegetationen kunde grunden inte karteras. Nordväst om trädgårdsmästarbostaden finns grunden efter en ekonomibyggnad byggd i vinkel. Grunden som är väl synlig i terrängen är byggd av slaggsten. På grund av den täta vegetationen kunde ej heller denna byggnad karteras.

Topografi/terräng: Gräsbevuxen trädgårdstomt belägen på ett väldefinierat åschrön.

Område B – Bebyggelseläge

Status: Fornlämning.

Beskrivning: Läget för de äldre ekonomi- och stallbyggnaderna enligt de historiska kartorna från 1685 och 1700-talet. Bebyggelsen är idag riven och ersatt med en stallbyggnad och ett vagnslider från tidigt 1900-tal. Synligt idag är endast en kraftig hörnsten till en byggnad. Område B korsas av ett järnvägsspår som också löper rakt igenom platsen för den äldre ekonomibebyggelsen. Endast resterna efter den norra eller västra längan av den kringbyggda enheten finns bevarad.

Topografi/terräng: Platå som delvis bildats av släntningen för järnväg och väg.

Område C – Fruktträdgård

Status: Övrig kulturhistorisk lämning.

Beskrivning: Trädgården sluttar svagt mot Bråviken för att där övergå i en igenvuxen engelsk park, område J. Idag finns ingen synlig avgränsning mellan de båda. Trädgården är idag förfallen och består av glesa rader med äppel-, päron-, och körsbärsträd med en dominans av äpplen. På grund av den höga vegetationen, 1–1,3 meter var det svårt att bilda sig en uppfattning om trädgårdens rumsliga uppdelning. Flygfoton över området visar en glest bevuxen fruktodling där det idag är svårt att iaktta den systematik och regularitet som är typisk för den här typen av storskalig fruktodling.

Terräng/topografi: Svag norrsluttning med kraftig vegetation.

Område D – Fossila odlingslotter/beteshagar/köksträdgård

Status: Övrig kulturhistorisk lämning.

Beskrivning: Ett område med småbrutna, idag igenvuxna, odlingslotter och beteshagar.

Odlingsloten i söder omgärdas av hög häck. I den mellersta delen, strax intill två mindre uthus/dass finns också en igenvuxen göl som är synlig i vegetationen i form av vassruggar. Längs med odlingslotterna mot öster finns en häck/ridå med vegetation som avskärmar tomtmarken mot odlingslotterna.

Topografi/terräng: Plan, gräsbevuxen.

Område E – Fossil åker

Status: Övrig kulturhistorisk lämning.

Beskrivning: Småbruten åkermark som delvis behållit sin ålderdomliga karaktär på grund av den omgivande topografin som består av berg i dagen. Ett någorlunda sammanhängande dike löper i söder om vägen, område H. I övrigt saknas diken.

Topografi/terräng: Igenvuxen åkermark.

Område F – Berg

Status: –

Beskrivning: –

Topografi/terräng: Berg i dagen eller berg direkt under grästorven.

Område G – Dumpmassor

Status: –

Beskrivning: Området definieras av moderna dumpmassor. Kan ha kommit hit i samband med byggandet av Händelöleden.

Topografi/terräng: Valliknande kull som höjer sig över omgivande terräng, bevuxen med högt gräs.

Område H – Färdväg

Status: Bevakningsobjekt.

Beskrivning: Vägen, som finns på den äldsta kartan från 1685, löper på den östra sidan om förhöjningen där område A är beläget. Den löper i nordsydlig riktning från Lindö till Händelö krog invid Bråviken i norr. Inom undersökningsområdet har vägen fått en ändrad sträckning förmodligen i mitten av 1800-talet eller i samband med att de äldre ladugårds- och ekonomibyggnaderna ersattes med nya och allén som leder fram till huvudbyggnaden anlades. Vägen har i ett tidigare skede löpt ungefär i den västra trädraden och det betydligt närmare mangårdsbyggnaden och tomten än idag. Odlingslotterna som utgör område D som idag ligger öster om vägen har legat väster om vägen. Den södra delen av vägen är idag inte synlig men bör ha gått mellan dagens stallbyggnad och den nuvarande grusvägen. Idag utgörs vägen närmast av en gruslagd, cirka 1,5 meter bred stig som löper genom undersökningsområdet.

Terräng/topografi: Plan, öster om vägen löper idag delvis en planterad häck och på den västra sidan åkermark och impediment.

Område I – Husgrund

Status: Övrig kulturhistorisk lämning.

Beskrivning: På ett mindre impediment finns resterna efter en cirka 4,5x3 meter (NV–SÖ) stor husgrund bestående av en gjuten betongplatta. Under betongplattan fanns en syllstensram bestående av sten i storleken 0,3–0,4 meter i diameter. Vaga rester efter ett spisröse kunde iakttas. Förutom en tät växtlighet var område belamrat med modernt skräp.

Terräng/topografi: Mindre impediment med en kraftig västsluttning och tät vegetation.

Område J – Engelsk park

Status: Övrig kulturhistorisk lämning.

Beskrivning: Området karaktäriseras av en kraftigt igenvuxen engelsk park med tät vegetation i form av slånsnår i väster. Mot norr och nordöst är vegetationen mellan träden glesare men partiet är blött och sankt. Inga synliga stigar eller anlagda vägar kunde noteras.

Terräng: Plan med inslag av sankta partier, kraftigt slybeväxt i nordost.

Bilaga 2. Schakttabell

Schaktnr	Riktning	Längd/ bredd	Djup	Innehåll	Funktion
201	Ö-V	7x1,5	0,5	Under grästorven ett grått lager av humus med grus och sten. Fynd: Flintgods.	Odling –trädgård
202	Ö-V	9x1,5	0,2	Under grästorven fanns ett 0,1 meter tjockt lager av påförd singel. Under singellagret framkom anläggningar i form av en syllrad, A213–214 samt kulturlager A216–217 .	Bebyggelseläge/husgrund
203	N-S	4x1,5	0,2	Under grästorven fanns ett 0,1 meter tjockt lager av påförd singel. Under singellagret fanns rester av en syllstensrad, A209–212 .	Bebyggelseläge/husgrund
204	NÖ-SV	6x1,5	0,3	Under grästorven vidtog ett humöst lager med kraftiga inslag av tegel. Under detta lager fanns den sterila jorden.	Rivningsmassor
205	N-S	8x1,5	0,3	Under grästorven fanns i schaktets södra del ett kulturlager, A218 . I den norra delen fanns fyllnadsmassor i form av bergkross och lera.	Bebyggelseläge/ fyllnadsmassor
206	N-S	12x1,5	0,55	Under grästoven fanns ett humuslager som övergick i morän. Ingen kulturpåverkan.	–
207	N-S	7x1,5	0,35	Under grästorven vidtog ett 0,1 meter tjockt lager med påförd singel, därunder vidtog ett kulturpåverkat humuslager med sot och kol samt enstaka stenar, A219 .	Kulturlager
208	Ö-V	7x1,5	2,0	Under gräset fanns fyllnadsmassor till en infiltrationsbädd.	Utfyllnad
220	Ö-V	5x1,5	0,7	Under grästorven fanns ett lager med fyllnadsmassor bestående av humus, byggavfall som tegel och kalkbruk samt diverse fynd från 1850-tal och framåt. Under detta lager fanns den sterila jorden.	Utfyllnad/markberedning
221	N-S	5x1,5	0,2	Under grästorven fanns ett kulturlager, A223 .	Bebyggelseläge
222	N-S	6x1,5	0,5	Under gräset samt 0,35 meter tjockt markberedningslager i form av humus, tegel samt kalkbruk fanns rester efter en grundstenrad/syll, A224–233 .	Markberedning/ bebyggelseläge/hus
234	N-S	9x1,5	1,3	Under gräs och humus återfanns i schaktets södra del ett brandlager, A235 . I den norra delen återfanns en husgrund med källare, A236 .	Bebyggelseläge/ brandlager/husgrund
237	N-S	4x1,5	0,5	Under grästorven fanns ett 0,3–0,4 meter tjockt humuslager och under detta grusig morän. Ingen kulturpåverkan.	–
238	NV-SÖ	3x1,5	0,55	Under grästorven ett grått humuslager som övergick i grusig morän. Ingen kulturpåverkan.	–
239	Ö-V	6x1,5	0,55	Under grästorven ett grått humuslager som övergick i grusig morän. Ingen kulturpåverkan.	Odling/trädgård
240	Ö-V	5x1,5	0,3	Under gräset och ett grått humuslager fanns ett bottenlager av silt och lera.	Odling/trädgård
242	Ö-V	4x1,5	0,5	Under gräset och ett grått humuslager fanns ett bottenlager av silt och lera.	Odling/trädgård
243	N-S	4x1,5	0,4	Under gräset och ett grått humuslager fanns ett bottenlager av silt.	Odling/trädgård
244	N-S	4x1,5	0,35	Under gräset och ett grått humuslager fanns ett bottenlager av silt.	Odling/trädgård
245	Ö-V	4x1,5	0,3	Under gräset och ett grått humuslager fanns ett bottenlager av silt.	Odling/trädgård
246	N-S	4x1,5	0,3	Under gräset och ett grått humuslager fanns ett bottenlager av silt.	Odling/trädgård

Schaktnr	Riktning	Längd/ bredd	Djup	Innehåll	Funktion
247	Ö-V	4x1,5	0,3	Under gräset och ett grått humuslager fanns ett bottenlager av silt.	Odling/trädgård
248	N-S	4x1,5	0,3	Under gräset och ett grått humuslager fanns ett bottenlager av silt.	Odling/trädgård
249	Ö-V	3x1,5	0,1	Under gräset fanns ett lager med kullriga stenar, A263 .	Utfyllnad/väg
250	N-S	3x1,5	0,3	Under gräset och ett grått humuslager fanns ett bottenlager av silt.	–
251	Ö-V	4x1,5	0,3	Under gräset och ett grått humuslager fanns ett bottenlager av silt.	–
252	Ö-V	4x1,5	0,3	Under grästorven fanns ett 0,15 meter tjockt humuslager och i botten lera.	Odling/bete
253	N-S	4x1,5	0,15	Under gräset dumpmassor från vägbygge.	Dump
254	Ö-V	4x1,5	0,15	Under gräset dumpmassor från vägbygge.	Dump
255	Ö-V	4x1,5	0,2	Under gräs och humus vidtog berg.	Odling/bete
256	Ö-V	2x1,5	0,1	Under gräset vidtog berg.	–
257	Ö-V	6x1,5	0,25	Under grästorven fanns ett 0,15 meter tjockt humuslager som innehöll 1800- och 1900-tals fynd. I botten silt/lera.	Odling/bete
258	N-S	13x1,5	0,1	Under grästorven vidtog berg.	Bete
259	Ö-V	6x1,5	0,3	Under grästorven vidtog ett 0,2 meter tjockt ploglager.	Åkermark
260	N-S	6x1,5	0,3	Under grästorven vidtog ett 0,2 meter tjockt ploglager.	Åkermark
261	Ö-V	5x1,5	0,15	Under grästorven ett 0,1 meter tjockt siltigt ploglager.	Åkermark/odling
262	Ö-V	5x1,5	0,1	Under grästorven återfanns stenar, A200001 och A200002?	Kulturlager ladugård
264	Ö-V	4x1,5	0,15	Under grästorven fanns ett tunt lager med påfört grus som i sin tur täckte ett tunt brandlager, i botten grusig morän.	Odling
265	Ö-V	4x1,5	1,1	Under grästorven fanns ett 0,25 meter tjockt lager med teglekross och silt. Under detta vidtog ett lager med raseringsmassor i form av framför allt tegel, A200003 .	Kulturlager/raseringslager

Bilaga 3. Anläggningstabell

Anl nr	Schaktnr	Typ	Beskrivning	Datering
A209–215	201+202	Syllstenar	Syllstensrad som löper i NNV–SSÖ riktning, parallellt med dagens flygelbyggnad. Syllstenen är i storleken 0,2–0,4 meter i diameter. De fyra sydligaste stenarna var synliga i ytan med övriga kom fram vid schaktningen.	–
216	202	Kulturlager	Mörkbrunt kompakt lager av silt. Fyndförande.	–
217	202	Kulturlager	Brunt siltigt lager som var fyndförande.	–
218	205	Kulturlager	Mörbrun humös silt.	Efter 1850?
219	207	Kulturlager	Brunt humöst med inslag av sot och kol samt enstaka stenar. Fyndförande.	–
223	221	Kulturlager	Grå grusig silt. Fyndförande.	1700-talets andra hälft
224–233	222	Syllsten/ stenrad	Stenrad, ibland dubbel som löper i N-S riktning bestående av 0,2–0,3 meter stora stenar.	–
235	234	Brandlager	Svart sotigt brandlager.	–
236	234	Husgrund/ källare	I schaktets östra vägg fanns resterna efter en husgrund. Grunden som var stående bestod av natursten samt murat tegel med kalkbruk. I schaktet återfanns också en källare tillhörande grunden. Källaren var fylld med rivningsmassor.	–
263	249	Stenpackning	Stenar i storleken 0,1–0,2 meter i diameter, tätt liggande, något kullriga.	–
200001– 200002	262	Syllstenar	Sten i storleken 0,2–0,4 meter i diameter.	–
200003	265	Kulturlager/ raseringslager	Lager av raseringsmassor från en byggnad.	–

Bilaga 4. Fyndlista

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Anmärkning	Kontext	Datering
1	Keramik	Kärl	–	1	–	201	–
2	Järn	Beslag	–	1	Kastad	216	–
3	Keramik	Kärl	Rödgods	1	Fot till trefotsgryta	216	–
4	Keramik	Kärl	Rödgods	2	–	216	–
5	Keramik	Kärl	Rödgods	1	–	216	–
6	Järn	Spik	–	1	Kastad	217	–
7	Keramik	Kärl	Rödgods	4	–	217	–
8	Keramik	Kärl	Rödgods	1	–	217	–
9	Keramik	Kärl	Rödgods	3	–	217	–
10	Glas	Butelj	–	1	–	219	1600–1700-tal
11	Keramik	Kärl	Rödgods	1	–	219	–
12	Bly	Sigill	–	1	Norrköpings stad hallstämpel	223	1777
13	Glas	Kärl	–	1	–	223	1700-tal
14	Lera	Kritpipa	–	1	Skaft	223	–
15	Glas	Fönster	–	1	–	222	–
16	Keramik	Kärl	Rödgods	1	Fot till trefotsgryta	222	–

Bilaga 5. Ägolängd

Händelö, S:t Johannes sn, Lösings hd, ägare 1322–1632

Av Kalle Thorsberg

Sammanfattning

Gården/godset kan följas från 1322 och framåt. Från början har den med något enstaka undantag tillhört medlemmar ur högfrälset. Belägg finns för flera gårdar redan under medeltid. Två av dessa är sätesgårdar. Man kan med Sigge Ramqvist anta att det redan under medeltid funnits underliggande torp i närheten av sätesgårdarna. Under modern tid har huvudgården haft ett flertal underlydande landbogårdar.

Gården omnämns första gången 1322 då Ingegerd Svantepolksdotter utfärdar ett gåvobrev där. Hon betecknas som skriven till gården i två brev 1345.

Ingegerd (känd 1322–1345) är dotter till en av tidens rikaste och mäktigaste män, Svantepolk Knutsson (dör 1310). Han är riddare riksråd och lagman för Östergötland och en stor godsägare. Ingegerd är det yngsta barnet och dotter till Svantepolks andra hustru, en till namnet okänd dotter till greven Ernst von Gleichen. Svantepolk i sin tur är son av hertigen Knut av Reval, en oäkta son av Valdemar Seir kung av Danmark.

Hur gården kommit i Ingegerds ägo framgår inte av något skriftligt material. Gillingstam och Karl H Karlsson har dock påpekat att Ingegärds arvegods torde härröra från hennes fars arvedel av Sigridslev.

Händelö ägs alltså från början av medlemmar av högfrälset, möjligen tidigare en del av ett furstligt godsinnnehav.

Efter Ingegerd Svantepolksdotter tillfaller godset så småningom Birgitta Magnusdotter (Porse) på Fällnäs. Birgitta Magnusdotters farmor, Birgitta Matsdotter (Hjorthorn), är dotter till Ingegerd Svantepolksdotter i hennes gifte med riddare Mathias Törnnesson (Hjorthorn).

Birgitta Matsdotter i sin tur är gift med Knut Porse. Tillsammans får de sonen Magnus Porse (dör 1380), väpnare och häradshövding i Tjust som i sin tur i gifftet med riddardottern Elin Gregersdotter (Sandbroätten) (död efter 1387) får dottern Birgitta Magnusdotter.

Birgitta Magnusdotter har troligen inte ärvt Händelö direkt utan genom bakarv från Magnus Porses kusin Ingegerd Larsdotter (Sparre av Aspnäs) änka efter Arvid Kertilsson (Gren) som alltså är Ingegerd Svantepolksdotters dotters dotterdotter. Hon är dotter till riddaren, drotsen och riksrådet Lars Karlsson (Sparre av Aspnäs) i dennes gifte med Birgitta Matsdotter (Hjorthorn).

Då Birgitta Magnusdotter (Porse) dör barnlös (hon överlever sina makar och barn) 1450 i Vadstena inleds ett av de snarigaste arvskiftena under svensk medeltid. Arvet utreds först av Karl H Karlsson i Personhistorisk tidskrift 1909, s 86ff.

Arvet delas upp mellan Birgittas morbror riddaren Johan Gregersson (död efter 1399) och dennes syster Ingeborg Gregersdotter (dör mellan 1407 och 1413) gift med väpnaren Bengt Jansson (Aspenäsätten) (dör mellan 1374 och 1382), båda tillhör Sandbroätten.

På Johans arvingars lott, han är redan död, faller 2/3 eftersom han är man och på Ingeborgs arvingars 1/3.

Av Johans arvingar faller 1/3 på dotterdottern Elin Nilsdotter (Natt och Dag) (död efter 1439) gift med riddaren och riksrådet Fader Ulfsson (Sparre av Hjulsta och Ängsö). De övriga 2/3 faller på dottersonsonen riddaren Bo Bosson (Natt och Dag) (död 1452).

När han dör tillfaller hans arvedel genom bakarv hans mor Märta Lydekadotter (Stralendorp) på Vänngarn som också dör 1452. Märta Lydekadotter är i sitt andra gifte hustru till riddaren och riksrådet Bengt Jönsson (Oxenstierna), hennes styvfar Knut Uddson (Vinstorpaätten) var också riddare och riksråd. Hon förekommer alltså också i en högfrälse miljö.

Arvet efter Märta Lydekadotter är inte mindre komplicerat. Det delas i slutändan mellan riddaren och riksrådet Eskil Isaksson (Banér) (död mellan 1481 och 1488) och dennes syster Britta Isaksdotter. Eftersom hon också är död tillfaller denna del av arvet hennes tre barn.

Birgitta Isaksdotter har i sitt andra gifte med väpnaren och häradshövdingen i Hammarkind Birger Nilsson till Fyllingarum (Sparre) (död efter 1469) tre barn: Nils, Gert-rud och Margareta. Den del som tillfaller sonen Karl från det första giftet tillfaller också dessa tre eftersom han är död.

Av dessa får Margareta Birgersdotter (Sparre) (död mellan 1469 och 1476) den västra gården på ön (Hendelö är alltså vid denna tidpunkt en ö). Denna gård som senare kallas Västerby (ännu senare Västerbyholm) används av maken Joakim Bjönsson (Västerbyätten) som sätesgård.

Huvudgården i Hendelö tillfaller (möjligen efter Margaretas död) systemen Gertrud Birgersdotter (Sparre) (död efter 1471). Maken riddaren Erland Pedersson (Bååt) skriver sig till Händelö 1470.

Dottern Birgitta Erlandsdotter (Bååt) (död före 1513) är gift med riksrådet och lagmannen i Tiohärad Bengt Abjörnsson (Liljesparre) till Hendelö, avrättad i Stockholms blodbad. 1520.

Deras son är Ture Bengtsson (Liljesparre) till Hendelö, död 1524. Han är kanik i Linköping, magister i Wittenberg, riksråd och lagman i Närke och gift med Anna Pedersdotter (Bielke af Åkerö) till Hendelö, död 1551.

1526 är Hendelö änkesäte för Anna, dottern Anna har uppenbarligen dött före fadern. Hon har förmodligen fått det i testamente efter sin man.

Gården ärvs av hennes syster Margareta (Bielke) död 1557, som var gift med Axel Nilsson (Banér). Inget tyder på att makarna lämnat sin egentliga hemvist (Djursholm, Danderyds skeppslag). Inte heller sonen Per Axelsson (död 1565) som även arvt Djursholm bodde på Hendelö.

Brodern Sten Banér (död 1600), riddare, riksråd och amiral, bor på Hendelö 1569–73 och 1586–97. Efter att ha gift sig (andra giftet) 1590-06-07 med Ingeborg Claesdotter (Thott) (död 1614), skänkte han henne Hendelö som morgongåva. Efter mannens landsflykt 1597 och avrättning i Linköpings blodbad 1600 dömdes gården (felaktigt) som förbrutet gods och tillföll alltså kronan. Eftersom gården redan innan detta tillfallit hustrun som morgongåva kunde hon sitta kvar på gården och gjorde så till sin död. Godset dömdes senare som hennes och inte förbrutet.

Eftersom Ingeborg var barnlös tillfaller gården, inklusive 10 landbohemman, systemen Kerstin Thott (dör 1624) som arv. Hon var gift med Jakob Jakobsson (Bååt-Snakenborg) (dör 1627).

Deras dotter Ingeborg Båat (dör 1635) gifter sig 1632 med rikstygmästaren Johan Lilliehöök (dör 1642) som därmed innehar Händelö. År 1632 omfattar det underliggande landbogosden 12 ½ mantal.

Efter familjen Lillehöök tar ätten Sperling över Händelö och har gården fram till 1789 då den köps av brukspatron Christian Eberstein. Efter hans död övergår gården till Johan Gustaf Nordstedt. Efter honom köps gården av friherre Gustaf Nils Algernon Adolf Stjerneld. 1874 köps Händelö av textilfabrikören Herman Leonhard Wahren för att 1901 köpas av grosshandlaren C du Reitz. Köpet gick över till Pehr Swartz som i sin tur överlämnade Händelö gård till Norrköpings stad.

Bilaga – en stor del av de medeltida beläggen

1322-05-30 Händelö

Ingegerd Svantepolksdotter utfärdar brev.

1345-02-27

... dominam Ingegerdim de hendelö. Ingegerd Svantepolksdotter har alltså varit skriven till Händelö.

1345-04-16 Dito.

1346-01-01

1384-04-07 Norrköping. Kung Albrekt stadfäster Norrköpings stads gränser.

1469-10-27 Söderköping (SMR 865). Birger Nilsson häradshövding i Hammarkind, ger sin dotter Margareta den västra gården i Händelö.

1453 (05-09) Stockholm Arvsskifte efter fru Birgitta på Fällnäs. Eskil Isaksson får Händelö.

1453-05-09 Stockholm (Ängsö perg). Erik Nipertz, lagman i Östergötland, angående ett skifte mellan Fader Ulfsson å ena och herr Eskil Isaksson och hans medarvingar å den andra sidan, i vilket bland annat Ängsö ingick. Arvet delades i tre delar: Ängsö, Strömsta och Händelö. Fader Ulfsson fick Ängsö av vänskap, och de båda andra delarna fördelades med hjälp av lottning.

1473-05-18 Händelö (RAp). Riddaren Erland Petersson i "Hendelö" och "Jachym" Björnsson bortbyter sin kvarn i Svintuna till Krokeks kloster mot en gård i Grims-tadom i Kvillinge socken, vilken herr Erik Holmstenson, riddare, gav klostret för sin son broder Torberg Eriksson. (Felaktigt daterat till 1470 av bl a Styffe.)

1475-05-16 Norrköping (RAp Eriksberg). Erland Petersson, riddare, i Händelö skiftar arv med Joakim Björnsson i Västerby och Nils Birgersson i Fyllingarum, varvid Erland får Fituna m m.

- 1479-05-18 Händelö (LBH I, nr 66). Riddaren Erland Petersson och väpnarna Jochim Björnsson och Nils Birgersson stadfäster avlidne Birger Nilssons i Fyllingarum gåva av en åtting jord i Fallsberg, väster om Skänninge, i (All)helgona sn, Göstrings hd, till brödraklostret i Skänninge till köp av vin och oblater mot själammässa för Birger Nilsson och hans hustru Birgitta, deras föräldrar och barn.
- 1479-09-08 (UUBp Nord). Riddaren Erland Petersson (Bååt) i Händelö gör räkning med sin svåger Björn Nilsson vpn, gift med hans systerdotter Ingrid, för vad han haft om händer sedan hennes fader Jeppe Tiby1 dog. För en skuld av 260 mark pgr överläter Erland Petersson (båt) till Björn Nilsson följande gods i pant: Stråkeved i Åkers (nu Kävsjö) sn i Östbo hd, 1 gd i Ljungarum (i sn av samma namn, Tveta hd), 1 gd i "Möningistorp" (= Månstorp i Månstorps sn, Tveta hd) samt "Irdeby" (= Jära, Ljungarums sn, Tveta hd). Nämndemän uppräknas.
- 1481-05-26 Sigtuna (vid. av år 1604 perg. UUB: Sture). Erik, kh i Sigtuna, "Mathes" Jonsson, Ingevalder m.fl. rådmän samt några borgare i Sigtuna vidimerar skiftesbrev av 14530509, varigenom herr Eskil Isaksson i Venngarn erhöill Händelö efter fru Birgitta av Fällnäs.
- 1481-05-26 Sigtuna (UUBp Sture). Eskil Isaksson (Banér) säger sig ha lämnat herr Erland Petersson, riddare, i Händelö och "Jachim Böörson" (= Joakim Björnsson till Västerby), sittande darsammastädes, en utskrift av sitt skiftesbrev (14530509) efter fru Birgitta av Fällnäs.
- 1492-07-02 Linköping (RAp Sjöholm). Peter Erlandsson (Bååt) upplåter till välboren sven Bengt Abjörnsson och sin syster Birgitta Erlandsdotter sin del i Händelö gård mot vederlag av andra gods men med villkor att bytet går tillbaka om Händelö skulle ärvas utanför släkten.
- 1492-09-21 Händelö (RAp). Märta Björnsdotter, Per Staffansons änka, säljer till Nils Jönsson, borgare i Norrköping, ett laxfiske etc.
- 1493-07-08 Händelö. (RAp Wijk). Väpnaren Bengt Abjörnsson ger sin hustru Birgitta Erlandsdotter en penningsumma i morgongåva.
- 1500-01-14 Händelö (RAp Wijk). Bengt Abjörnsson stadfäster fru Birgitta Haraldsdotters donation av sin morgongåva Ösby i Kvillinge socken m m till Vadstena kloster.
- 1500-01-14 Händelö (RAp). Väpnaren Bengt Abjörnsson tillkännager att av det jordagods som fru Birgitta Haraldsdotter skänkt till Vadstena kloster återtar han Århult i Agunnaryds socken, Sunnerbo härad, och låter klostret behålla Ösby och "Maadratorp".
- 1504-08-14 Händelö (RAp). Bengt Abjörnsson, som tillbytt sig "Hærbarum" av hustru Eline mot Uterstada i "Apunda" socken, lämnar för detta i utbyte åt Knut Olsson sin gård Sjövalla i Å socken Björkekinds härad.

- 1505-01-13 Linköping (Kh 53, f.19r, LStB). Riddaren Nils Ryning i Lidhult säljer med rätt till återlösen inom fyra år sitt gods i Fornåsa kyrkby (Fornåsa sn) i Bobergs härad till domprosten i Linköping doktor Hans för 100 mark örtugar i danskt tal. Sigillvittnen: lagmannen i Tiohärad Bengt Abjörnsson** i Händelö, Holmsten Ericson, ”fordom i Twna”, och hh i Valkebo, Sven skrivare.
- 1507-01-19 Bjurhem (RAp). Kristin Gustavsdotter säljer till Bengt Abjörnsson i Händelö sina gårdar i Fröstanes i Vesbo.
- 1508-05-02 Norrköping (RAp Bergshamra). Elin, Birger Håkanssons änka, säljer till Bengt Abjörnsson i Händelö all sin del i kvarnen ”Brötha” i Norrköping.
- 1508-07-25 Händelö (RAp Sture). Bengt Åbjörnsson ber Peder Jakobsson vara honom behjälplig med att utverka Mo härad, som räntar 1 läst smör, i förläning av Svante Nilsson, till vilken han även riktat en begäran härom.
- 1508-08-26 Händelö (RAp Sko). Håkan Skytte säljer till Bengt ”Biorsson” i Händelö en gård i Östergötland.
- 1510-05-13 Händelö (RAp). ”Kadrin, Klängs1 ”(?) dotter, skänker till Askeby kloster sin gård i ”Birkstada” för sin dotter Birgitta Andersdotters provent.
- 1510-08-20 Norrköping (RAp Bergsh). Bengt Abjörnsson i Händelö, ”Thi heredz lagman”, och borgmästare och råd i Norrköping ang. laxfiske i strömmen i Norrköping.
- 1511-03-02 Händelö (RAp Sture). Bengt Åbjörnsson meddelar Svante Nilsson, Sveriges riksföreståndare, att han genom Olof Jute fått dennes brev med anmodan om att tinga med allmogen i Östergötland och att uppläsa det öppna brev han skrivit till dem. Bengt påpekar att det är svårt att få allmogen till tings nu i fastan men lovar att försöka nästkommande vecka. När han sist drog från Hälveden talade han med allmogen där och tackade på Svantes vägnar för deras trohet och fick försäkringar om deras fortsatta beredskapsvilja.
- 1511-05-18 Händelö (RAp Sture). Bengt Åbjörnsson meddelar Svante Nilsson att han har tingat och kungjort dennes öppna brev till Östergötland för både köpstäderna och landet, vars alla invånare förklarar sig villiga att försvara sig mot rikets fiender om de kommer sjövägen eller vid Hålvägen, särskilt efter ryktena om hur de farit fram i Västergötland och Jönköping och om hur hertig Kristian II lovat allmogen gott men sedan plundrat dem. Allmogen i Östergötland ber att Holger Karlsson stannar hos dem. Alla över 15 år har lovat vara redo mot fienden men de klagar över att inga hovmän finns hos dem, varför det är rådligt att Holger skickas till dem. Brevvisaren Wernika kan ge ytterligare besked.

- 1511-06-15 Händelö (RAppr Sture). Bengt Åbjörnsson förmedlar till Svante Nilsson den underrättelse från de electus' svenner som kommit från Danmark om att kungen står beredd att med 4000 ryttare invadera Sverige och hotat hemsöka Östergötland, varför Bengt tillstyrker att Holger Karlsson sänds ner i landet, så som han redan skrivit till Svante om, samt att Svante försäkras sig om att slottet är väl försvarade.
- 1512-05-10 Händelö (RAppr Sture). Bengt Åbjörnsson meddelar Sten Sture d y att stillestånd slutits med Danmark till (24/6) nästföljande år, då ett allmänt nordiskt rådsmöte skall hållas i närvaro av representanter för de vendiska städerna, så som framgår av de brev som sänts till rådsherrarna. En "evig" fred har också slutits mellan [kung Hans] och städerna. Bengt försvarar sig mot några anklagelser om att han skulle ha "något tal" på Sten i Småland, och berättar att då han och de goda herrarna kommit till Västbo frågade några bönder vem de skulle betala sin skatt till eftersom Svante Nilsson var död. De svarade de att den som rikets råd därtill skickade med sitt brev skulle de utgöra skatt till, och Bengt anför det som bestämts i Arboga. Han ber att inte vederfaras någon ovilja härför och begär ett skriftligt svar.
- 1512-12-09 Händelö (UUBp Sture). Birgitta Haraldsdotter i Malmö säljer till Bengt Åbjörnsson en gård Stenkulla, en gård Böttatorp och ett torp i Löta socken i Öppunda härad.
- 1513-03-02 Vellesten (RAp). Bengt Åbjörnsson i "Händelö" avkunnar på lagmansting i "Vellesten" dom i tvist mellan Lars Jonsson i "Hangher" och Knut Arvidsson ang. en kvarn.
- 1514-07 (13 el 20) Söderköping (RAp Sture). Sven Jonsson i Hulta med sin hustru "Elyene" Svendsdotters samtycke säljer till Sten Sture sin hustrus gods i Södra Mäm i Nykyrka socken i "Berkechinde" härad. Beseglas av Erik Abrahamsson på Lo, Johan Månsson på Göksholm och Bengt Åbjörnsson på Händelö.

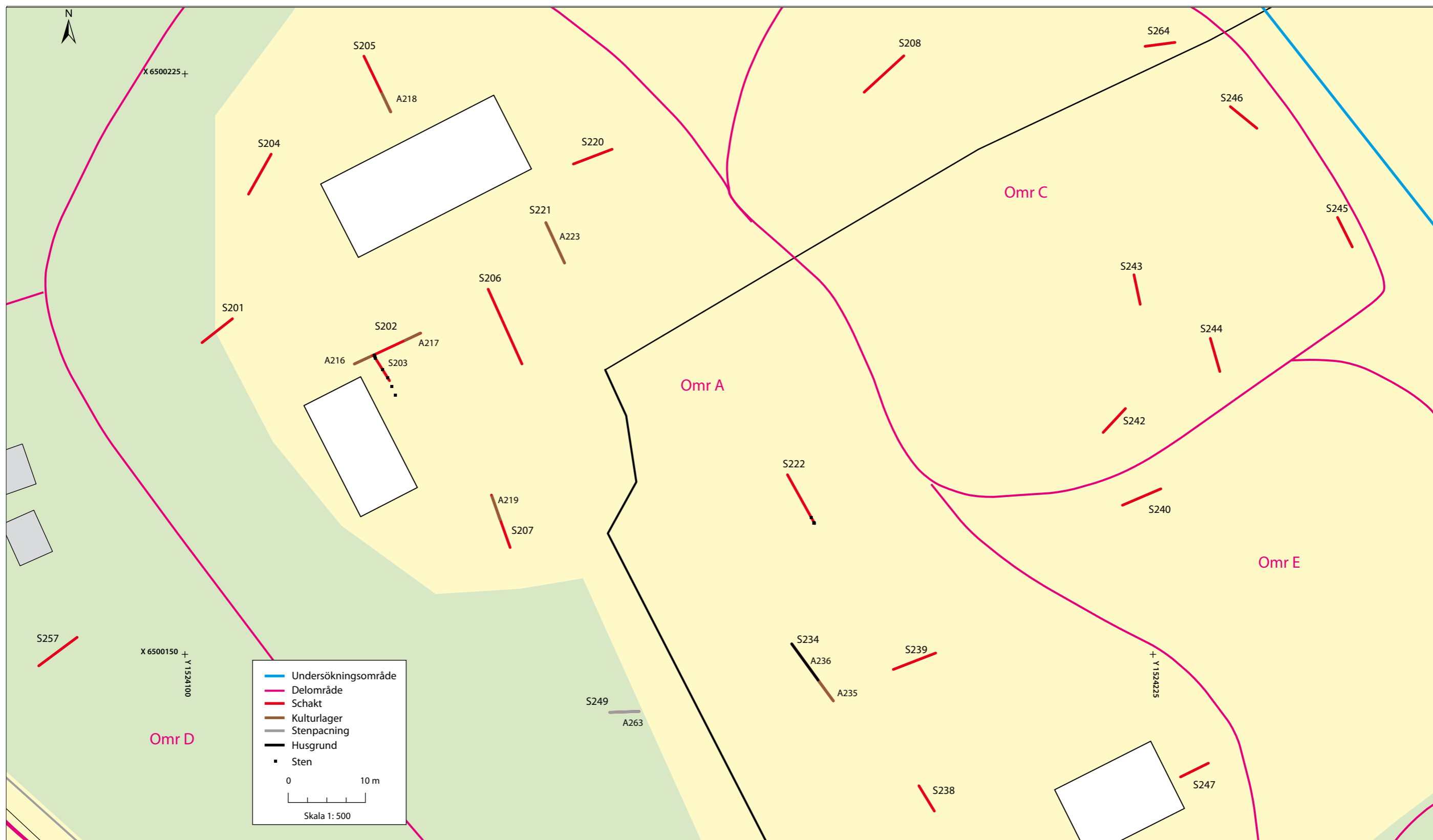

Fig 10. Schaktplan över norra delen av utredningsområdet. Skala 1:500.

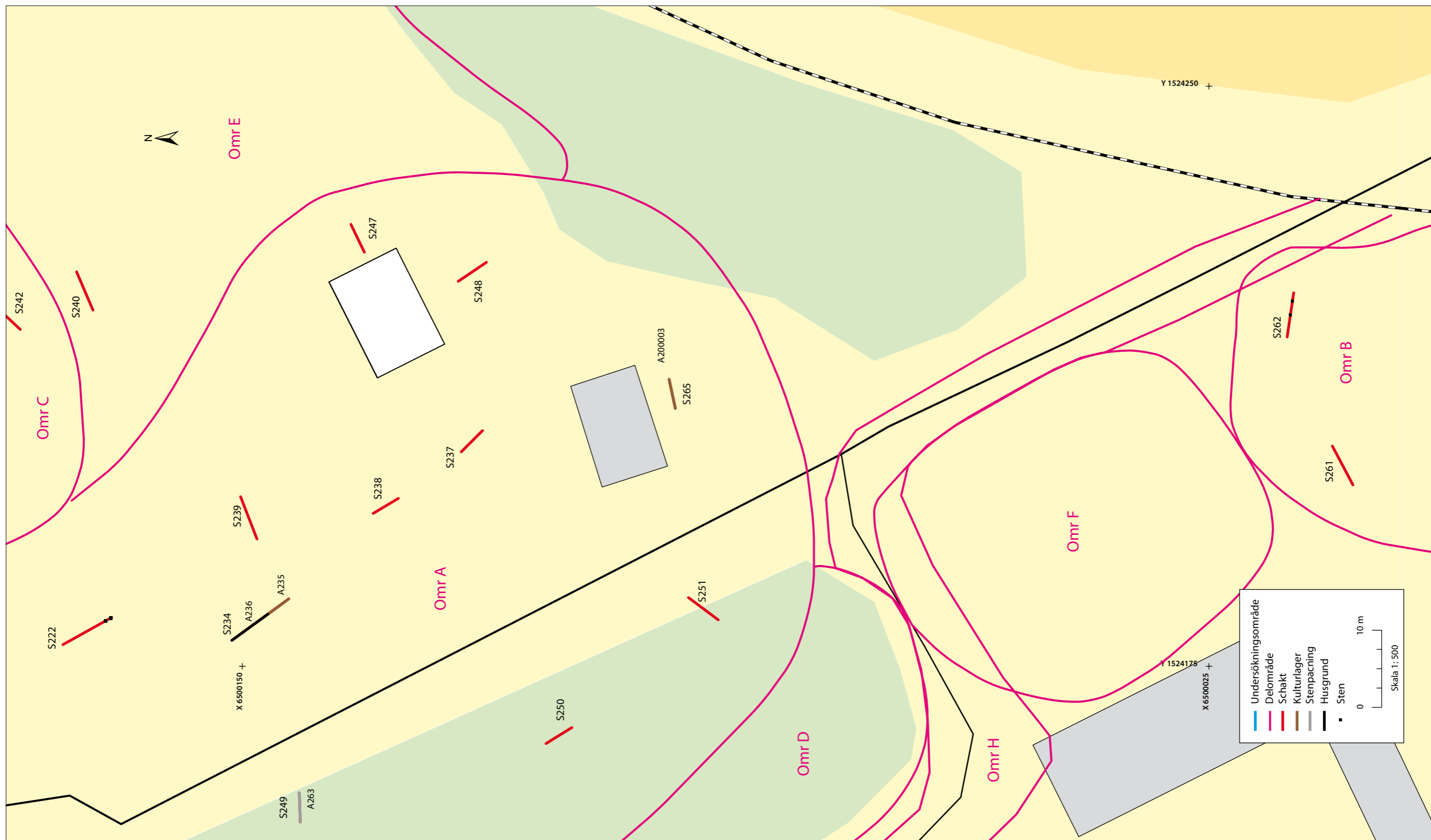

Fig 11. Schaktplan över södra delen av utredningsområdet. Skala 1:500.

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIÉÄMBETET

ISSN 1404-0875